

TEME

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu
historiju

Broj 44, godina XXII
novembar, 2017. [str. 9-14]

© Monos 2017

Danko Grlić – devedeset i četiri godine poslije...

Edi Bokun

SAŽETAK: Danko Grlić (1923. – 1984.) jedan od najznačajnijih filozofa bivše Jugoslavije čiji je uticaj ostavio dubok trag i u široj Europi, rođen je u Gračanici, nadomak Tuzle. Grlić se najviše bavio estetikom i filozofijom Friedricha Nietzschea, gdje su naročito bitni njegovi naporu za rehabilitaciju Nietzschea u Jugoslaviji i njegova nastojanja da djelo ovog njemačkog filozofa odbrani od krivotvorenja i povezivanja sa pseudofilozofijom nacionalsocijalista. Valja istaći i njegovu izrazitu prevodilačku, leksikografsku i enciklopedijsku aktivnost. Rad daje kratku rekapitulaciju Grličevog djela uz osnovne biografske podatke i objašnjava njegov značaj u časopisu „Praxis“ i generalnoj filozofskoj pozornici druge polovine 20. vijeka.

Ključne riječi: Danko Grlić; Gračanica; Zagreb; filozofija; estetika; Nietzsche; Praxis; marksizam.

Estetičar, filozof, univerzitetski profesor, prevodilac, leksikograf, enciklopedist, profesionalni antidogmatik; sve su to odrednice kojima bismo mogli, tačnije, nastojali opisati lik i djelo Danka Grlića. Svi ovi pojmovi, sve riječi kojima opisujemo djelo jednog čovjeka ostaju simboli jednog intelektualnog zdanja koje je ostavilo dubok trag na filozofskoj pozornici naših prostora, ali i šire Europe. Ime Danko Grlić nije nepoznanica u intelektualnim i filozofski zainteresiranim krugovima bivše Jugoslavije, ono nije nepoznanica ni širom Europe, premda se suptilni veo zaborava već počeo nadvijati nad lik i djelo ovoga filozofa, onako kako to često biva sa manjim, ali i sa nekim većim imenima naše, općeljudske prošlosti. Možda je to sukladno sa onom, po meni doista opravdanom tezom, da smo svjedoci jedne „*invocacije estetike u drugoj polovici 20. vijeka*“¹, koja se, da-

TEME

1 POSAVAC 2006, 70.

kako, prelijeva i u naše stoljeće. Neki Grličević stavovi su i sami ukazivali na ovakav razvoj.

Danko Grlić rođen je 18. 09. 1923. godine u Gračanici, nadomak Tuzle; sin Aleksandra Grlića, magistra farmacije, i Olge, rođene Čekić. Danko je svojih prvih sedam godina proveo u ovom malom bosanskohercegovačkom gradu. Njegov otac Aleksandar Grlić se doselio u Gračanicu nakon Prvog svjetskog rata gdje je radio kao apotekar, a od 1919. kao ljekarnički pomoćnik mr. ph. Franje Solivartija; od 1921. je djelovao kao samostalan apotekar. Porodica se, nekoliko godina nakon Dankovog rođenja, seli u Brčko, a 1931. u Zagreb. Tamo je Danko završio sedam razreda gimnazije, gdje ga je zatekao početak Drugog svjetskog rata. Tokom rata je bio član SKOJ-a, ilegalac koji je bio i hapšen, a završni razred je apsolvirao u Senju gdje se sklonio. Pred završetak rata je otpočeo studij rudarstva, no, ubrzo nakon toga ga napušta i počinje se baviti novinarstvom u listu „Naprijed“; od 1947. godine je djelovao kao urednik vanjskopolitičke rubrike „Vjesnika“, a zatim kao urednik „Narodnog lista“. Kao novinar je upoznao i svoju buduću suprugu Evu Izrael, sa kojom se naposljetku vjenčao i 1947. godine dobio sina Rajka.

Turbulentna 1948. godina donijela je lom između Staljina i Tita, pa samim time i između Jugoslavije i SSSR-a. Ovaj rascjep je doveo i do ideološkog razlaza koji će potaknuti jedan autohtoni, zasebni pristup socijalizmu, koji je izrastao upravo iz nemogućnosti prihvatanja staljinističkog dogmatizma koji je vladao istočnim blokom. Gledajući unazad na 1948. godinu, ona, osim jedne lične Grličeve tragedije, donosi i temelje budućeg djelovanja časopisa „Praxis“, koji je osmišljen kao jedna vrsta kritike slijeva i sjemeništa u kojem je valjalo uzgajati teorijske osnove novom putu u socijalizam, na koji je stupala Jugoslavija. Obračun sa informbirovcima

kao posljedicu je imao i Grličev tromjesečni boravak na zloglasnom Golom otoku, a potom ga je osudio i na dugogodišnju nevolju u kojoj nije mogao naći posao. Godine 1950. je upisao studij filozofije, koji je uspješno završio 1955. godine. Prekretnica je zasigurno bio Krležin poziv u Leksikografski zavod, 1960. godine, gdje je Grlić pokazao svoj veliki talent i predani angažman kao urednik za sociologiju i filozofiju. Grlić je naposljetku izrastao u najznačajnijeg jugoslavenskog leksikografa u oblasti filozofije. Bio je jedan od pokretača časopisa „Praxis“² i jedan od inicijatora tzv. Korčulanske ljetne škole. „Praxis“ je, kao što sam već i kazao, izrastao na baštini 1948. godine, no, praksisovci se nisu ograničavali samo na kritiku onoga što je nepodobno po općim viđenjima jugoslavenskih vlasti, nego su djelovali kritički u svim poljima koje su smatrali važnim. Marksistički korijen Grličevog filozofiranja, ali i filozofske i redakcijske politike praksisovaca je očigledan, premda se takav pristup kasnije pokazao neprihvatljivim vlastima. Grličevo filozofiranje se u ovom periodu počelo čvrsto oslanjati na jedan stav koji nije mogao niti smio biti podanički, antidogmatičnost njegovog pristupa je u svakom tekstu postajala jasnija i očiglednija, no, marksistička srž njegovog filozofskog svjetonazora je ostala postojana, kako je to ostalo i do njegove prerane smrti. „Praxis“ je imao intenciju, pristup koji je trebao pokazati i naglasiti kako u Marxa postoji jedan antropološki, humanistički moment koji mnogi drugi marksisti i marksizmi nisu uzimali u obzir i vrednovali. Slično nastojanje je imao i sam Grlić. U „Praxisu“ su objavljivali i strani autori, premda se tu često radilo i o filozofima koji su imali izrazito marksistički pristup. Tako su u „Praxisu“ objavljivali mislioci kao što su Ernst Bloch, Henri Lefebvre i drugi. Međutim, valja istaknuti činjenicu da su na Korčulanskoj

2 Više o Praxisu kod: BOŠNJAK 1964; GRLIĆ 1964; GRLIĆ 1965; OLUJIĆ, STOJAKOVIĆ (urednici) 2012; LEŠAJA 2014; BOGDANIĆ 2015.

ljetnoj školi, a samim time i u „Praxisu“ učestvovali i filozofi koji nisu bili marksisti. Tako su na Korčuli sudjelovali ljudi kao što su fenomenolog Eugen Fink pa čak i isusovac Gustav A. Wetter, pa su njihova predavanja kasnije uredno objavljena u „Praxisu“.³ Stoga možemo tvrditi da je „Praxis“, premda se radilo o izoliranoj grupi, čiji su se stavovi generalno poklapali, ipak vodio direktan dijalog i sa Zapadom. U prilog tome ide i činjenica da su praksisovci surađivali i sa drugim časopisima, a tu bi prije svega trebalo izdvojiti suradnju sa talijanskim časopisom „Utopia“. Grlić je u međuvremenu postao predsjednik Hrvatskog filozofskog društva, ali oštra kritika koju je, uz druge, iznosio na stranama „Praxisa“ nije mogla ostati bez reakcije. To je postalo jasno već 1971. godine kada je došlo do privremene zabrane prodaje jednog broja, broja u kojem je kritizirano zagovaranje nacionalizma koji je tada protežirao SKH, kako tvrdi Bogdanić.⁴ Postoje i druga mišljenja o događajima ovih godina, no, ovdje nije mjesto da se o njima polemizira.⁵ Grlić je 1968., u jeku studentskih prosvjeda, izgubio angažman na Akademiji, gdje je već neko vrijeme predavao estetiku. Teško je ne pretpostaviti vezu ovih događaja sa kritikom koju je „Praxis“ vršio, dakle, kritikom koja nije zaobilazila ni štedjela jugoslavensko društvo i ideološki okvir. Naravno, to je ostala kritika u granicama marksističkog svjetonazora, ali je ona na sebe skrenula pažnju čak i samog Tita. Tako je Tito na 6. kongresu Saveza sindikata, između ostalog, kazao: „Vi znate, drugovi i drugarice, da je sada bilo svakakvih pokušaja raznih elemenata. Pojavili su se oni

sa kojima smo imali posla na univerzitetima i prije studentskog revolta. To su pojedini profesori, neki filozofi, razni praksisovci i drugi... Radi se, dakle, o avanturističkim pokušajima ljudi, koji su nam dobro znani...“⁶. Premda uticaj praksisovaca nije bio presudan u zbivanjima iz 1968., ipak valja istaknuti da su beskompromisno stali na stranu studenata.⁷ Stoga nije neopravdana sumnja da je Grlić nanovo nastradao zbog svog slobodoumlja i svog antidogmatičnog stava koji je vazda težio ka onome što je on sam smatrao boljitkom i napretkom. No, Grlić je nastavio djelovati. Tako je 1969. doktorirao u Zagrebu radom „Temeljna misao Friedricha Nietzschea“ koji je ubrzo uobličien i iste godine objavljen u Beogradu pod naslovom „Ko je Niče“. Međutim, „Praxis“ nije mogao opstati, definitivno je ugašen 1974. godine, klasičnim jugoslavenskim pristupom, gdje je jednostavno došlo do prestanka financiranja pa je stoga i časopis prosto odumro. Došlo je čak do toga da su praksisovci prozvani „profesionalnim antikomunistima“ i „neprijateljima samoupravnog socijalizma“. Tako je Praxis ugašen nakon desetak godina djelovanja i mnogih značajnih tekstova i doprinosa.⁸ Postavlja se pitanje da li „Praxis“ i sve ono što je donio ima praktičnu i misaonu vrijednost i danas? Valja li „Praxis“ jednostavno zatvoriti u arhive i biblioteke i tako zaklopiti jednu misaonu epohu koja danas više ne vrijedi, ili na njegovim stranicama ipak tražiti ono što je vrijedilo jučer, a i danas?⁹

Grlićev odnos prema djelu Friedricha Nietzschea je zasebna strana njegovog dugogodišnjeg djelovanja. Već sam ukazao na

3 KOLTAN 2012.

4 BOGDANIĆ 2015, 26.

5 cf. MATKOVIĆ 1998.

6 Citirano prema KOLTAN 2012, 148.

7 KOLTAN 2012, 163.

8 Ibid., 152.

9 Svakako ovo nije prigodno mjesto, hoću reći, prigodan radni okvir u kojem bi trebalo tražiti odgovore na ova pitanja. Dakako, ja nisam prvi koji ih je postavljao. No, bitno ih je postavljati uvijek iznova kako bi povijesna valorizacija jednog misaonog pokreta zavrijedila pažnju koju zaslužuje.

to da je Grlić djelovao kao prevodilac, uostalom, prevodio je i samog Nietzschea, ali je taj prijevod, za razliku od nekih drugih, bio opterećen poslijeratnom interpretacijom Nietzscheovog lika i djela, koja je bila naročito negativna u očima pojedinih marksista. Falsificiranje određenih aspekata Nietzscheovih djela i nacistički interpretatori njegovih filozofskih teza, od kojih je najpoznatiji Alfred Bäumler¹⁰, doveli su do posve iskrivljene percepcije Nietzscheovih djela i stavova. Ovakva iskrivljena mišljenja nije bilo suviše teško opovrgnuti, tako da je Nietzsche u intelektualnim krugovima brzo rehabilitiran, premda je u Grličevu vrijeme još postojao izniman otpor i čak se i među profesorima filozofije nalazilo onih koji su Nietzschea smatrali misaonom pretečom nacionalsocijalizma.¹¹ Ne mogu sa sigurnošću tvrditi da je Nietzsche filozof o kojem je nastalo najviše tzv. sekundarne literature, međutim, jasno je da je o Nietzscheu iznimno mnogo napisano i da je njegovo djelo potaknulo mnoge da o njemu govore, dakle, da je on filozof koji je još uvijek veoma značajan. O pokušajima uzurpacije Nietzschea od strane nacionalsocijalista i falsificiranju njegove zaostavštine je također opširno pisano, tako da bi spisak relevantne literature zasigurno bio predug.¹² Govoreći o Nietzscheovom utjecaju na Grliča valja istaknuti da je on doista mislilac koji je, pored Marxa, najpresudnije djelovao na filozofska razmišljanja i stavove našeg estetičara. Grliču pripada nesumnjiva čast da je možda i najviše doprinio raskrinkavanju

mita o tobožnjem nacionalsocijalističkom Nietzscheu u Jugoslaviji; Nietzscheu koji je nekako, pišući kako antisemite valja strijeljati¹³, u silnom gnušanju od pojava „njemačkog duha“ svoga vremena za sebe tvrdio kako je potekao od poljskih plemića, umio ostati preteča nacionalsocijalističkog svjetonazora.¹⁴ Koliko god apsurdne tvrdnje o tobožnjem „Nietzscheovom nacionalsocijalizmu“ bile, bez obzira na to sa kojom ih lakoćom možemo opovrgnuti uz nekoliko navoda poput ovih prethodnih, ostaje činjenica da se neki filozofi nikada nisu odrekli negativne interpretacije Nietzscheovog djela. Ovdje prije svega govorim o Lukácsu, koji je, kao jedan od najznačajnijih marksističkih filozofa, ostao vjeran jednom tako iskrivljenom stavu, tako da se njegova misaona isključivost i jednostranost interpretacije može uporediti sa Bäumlerovom, premda na drugoj strani ideološke dihotomije.¹⁵ Stoga je i bitno ukazati da se Grlić suprotstavio jednoj takvoj, premda očigledno pogrešnoj, no ipak veoma uticajnoj interpretaciji, napose kada govorimo o marksističkim filozofima i viđenjima povijesti filozofije. To je još jedan od onih čestih trenutaka u kojima je Grličevu shvatanje i slobodoumlje nadvladalo ideološke prepreke i kada se otvoreno suprotstavio onome što je sam ocijenio kao pogrešno i nepoželjno. U Grličevim naporima da objasni i interpretira Nietzschea nalazimo trenutke u kojima i on stvara nekakvog „marksističkog Nietzschea“ koristeći ga često uz neke crtice iz Marxovog filozofskog opusa. No, ovaj momenat Grličev

10 Q.v. BÄUMLER, 1931.

11 Ako je vjerovati Dariju Džamonji onda se baš jedan takav slučaj ovjekovječio u njegovoj priči „Ničeanac“ gdje profesor Šefkija Žuljević opisuje Nietzschea kao „fašistu, ideologa Hitlerove Njemačke, rodonačelnika teorije o arijevcima.“ Ovaj Žuljevićev stav ne zvuči nevjerovatno, naročito kada uzmemo u obzir kakve sve interpretacije Nietzscheovog „Übermenscha“ postoje. Ali ostaje ono da pjesnicima i književnicima nikada ne treba posve vjerovati.

12 O ovome, u duhu ovog rada, posebno valja istaknuti prva dva poglavlja Grličeve knjige „Friedrich Nietzsche“ koja je objavljena 1981., a koju je moguće naći i u četverotomnim „Odabranim djelima“ koja je 1988. objavio Nolit.

13 Pismo Franzu Overbecku (4.01.1889.)

14 Pismo Georgu Brandesu (10.04.1888.); „Warum ich so weise bin“ 3. (Ecce Homo, prvo izdanje 1908.)

15 Ovo je naročito vidljivo u Lukácsevim djelima poput „Niče i fašizam“ (1965., Beograd, Kultura) i „Razaranje uma: put iracionalizma od Šelinga do Hitlera“ (1966., Beograd, Kultura)

Ajbar Mujanović - Šetači i sjene

vih interpretacija nikada ne prelazi prag kojim bi nepovratno zakoračio u ideološko, već se zaustavlja i tako ostaje lična interpretacija jednog, u svojoj potki, marksističkog mislioca. Ovaj „ideološki realizam“ ostaje vidljiv i u drugim trenovima Grličevog stvaranja (*Contra Dogmaticos*), tako da se usuđujem reći da je za Grlića čovjek ipak ostao primat; za njega ideologija treba služiti čovjeku i onom iskonsko ljudskom, dakle, čovjek ne treba služiti ideologiju već ona njega. Relevantnost njegovih viđenja svakako potvrđuje i činjenica da je predavao na univerzitetima širom Europe i da je najčešće upravo držao predavanja o Nietzscheu.

Grlić je 1971. godine počeo predavati estetiku na Filozofskom fakultetu u Beogradu, a 1973. postaje šef katedre za estetiku u Zagrebu, gdje je ostao sve do smrti. Pet godina između 1974. i 1979. godine će obilježiti Grličev rad na četverotomnoj „Estetici“, koju slobodno možemo nazvati njegovim život-

nim djelom. U osnovi se tu radi o jednoj povijesti zapadne filozofije u „*neomarksističkoj interpretaciji*“.¹⁶ Grličeve reakcije na Hegelovu tezu „o odumiranju umjetnosti“ tačnije, o umjetnosti kao nekakvoj prošlosti i Kangriginih razmišljanja o nemogućnosti marksističke estetike, dovode, kao konzekvencija, do Grličevog stava o tzv. smrti estetskoga, kako je nazvan i treći tom Grličeve estetike. Stav da ne odumire umjetnost, već estetika sama, obilježio je Grličevo viđenje koje je iznio u svome opširnom djelu. „*Smrt estetskog omogućuje život umjetničkog*“; to je bio jedan od Grličevih osnovnih estetskih postulata. No, Grličeva misao o umjetničkom nastaje iz konglomerata povijesnih, filozofskih i estetskih zahvata, u dijalogu sa Schillerovim viđenjima o konceptu estetičke igre, Nietzscheove filozofije, nadahnute i pokrenute jednim umjetničkim zamahom, i naposljetku Marxovim humanističkim učenjem. Umjetnički živjeti, to je bio ideal humanosti koji

16 POSAVAC 2006, 71.

se kroz prizmu marksističke estetike trebao ostvariti u novom čovjeku koji je svjestan svoga humaniteta. Međutim, valja istaknuti da Grličevo „s onu stranu estetike“ ne znači nipodaštavanje i odbacivanje svega onoga što je vremenom dato unutar same estetike. Estetika je, dakle, neophodna, ona je nezaobilazna čak i kada se krećemo u koordinatama ovog Grličevog nastojanja prevladavanja iste, jer ono što posebno ne poznajemo ne možemo ni prevladati. No, Grličev pristup u osnovi ostaje jasan i iznimno bitan. Njegova Estetika ostaje jedno od fundamentalnih i nezaobilaznih djela, pogotovo na našim prostorima. Ne ulazeći u valorizacije Grličevih filozofskih stavova iznesenih u ova četiri toma, ostaje reći da su oni, bez obzira na tvrdnje mnogih o zastarjelosti svega što u sebi nosi očiglednu marksističku potku, relevantni, i da ih je svakako nemoguće zaobići u jednom istinski detaljnom filozofskom i estetskom zahvatu.

Grličev rad je, nažalost, prekinut njegovom preranom smrću 1. 03. 1984. godine. Iza njega je ostalo djelo od nesumnjive vrijednosti koje je vrijedno pažnje ne samo onih koji se usko zanimaju za filozofiju i stručne i estetske zahvate. Naprotiv, Grlić je filozofirao za čovjeka i o čovjeku, tako njegovo djelo u svojoj srži ostaje univerzalno, u smislu jedne relevantnosti koja je odlika svake „uspjele“ filozofije.

LITERATURA

1. BÄUMLER, Alfred (1931): *Nietzsche der Philosoph und Politiker*, Leipzig 1931.
2. BOGDANIĆ, Luka (2015): Čemu Praxis, Aspekti praxisa, refleksije uz 50. obljetnicu (Borislav Mikulić, Mislav Žitko ur.), Zagreb 2015, 24-45.
3. BOŠNJAK, Branko (1964): *Ime i pojam „praxis“*, Praxis, I, br 1., Zagreb 1964, 22.
4. GRLIĆ, Danko (1964): *Praksa i dogma*, Praxis, I, br.1, Zagreb 1964., 45.
5. GRLIĆ, Danko (1965): *Filozofija (školski leksikon)*, Zagreb 1965.
6. GRLIĆ, Danko (1981): *Friedrich Nietzsche*, Zagreb 1981.
7. GRLIĆ, Danko (1983): *Estetika I-V*, Zagreb 1983.
8. GRLIĆ, Danko (1988): *Odabrana djela I-IV*, Zagreb, Beograd 1988.
9. KOLTAN, Michael (2012): *Filozofija „Praxisa“ i studentski prosvjedi 1968. godine*, Praxis. Društvena kritika i humanistički socijalizam (Dragomir Olujić i Krunoslav Stojanović ur.), Beograd 2012, 148-173.
10. LEŠAJA, Ante (2014): *Praxis orijentacija, časopis Praxis i Korčulanska ljetna škola*, Beograd 2014.
11. MATKOVIĆ, Hrvoje (1998): *Povijest Jugoslavije: hrvatski pogled*, Zagreb 1998.
12. POSAVAC, Zlatko (2006): *O istraživanju povijesti estetike. Problem estetike moderne zapadnjačke kulture s implikacijama što ih nosi hrvatska estetika*, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 32.(1-2(63-64)), Zagreb 2006, 69-149.

SUMMARY

Danko Grlić – ninety-four years after

Danko Grlić (1923. – 1984.) was one of the most important philosophers in Yugoslavia. His influence was and is widely felt in Europe as well. Grlić was born in Gračanica, near Tuzla. Grlić's main philosophical interests were aesthetics and the philosophy of Friedrich Nietzsche. It is important to stress the point of Grlić's activity in the rehabilitation of Nietzsche in Yugoslavia, and his efforts to rehabilitate this German philosopher from the blatant falsifications of his work and the insinuations that the philosopher and his works were somehow connected with the pseudo-philosophy of the national socialists. Another important point are Grlić's translations, his lexicographical and his encyclopedic activities. This article offers a short summary of Grlić's works and the fundamental biographical milestones. It also explores Grlić's importance in the journal Praxis as well as his role in the philosophical framework of the second half of the twentieth century.